Europees Migratienetwerk

Belgisch Contactpunt

Programma's en strategieën in België betreffende begeleide vrijwillige terugkeer en herintegratie in derde landen

Oktober 2009

INHOUDSTAFEL

Executive Summary

1. **Inleiding: doelstelling en gevolgde methodologie**
2. **Definities, categorieën en profielen van (mogelijke) terugkeerders en beschikbare data**
3. **Politiek en juridisch kader**
4. **Overzicht van de maatregelen met betrekking tot vrijwillige terugkeer**
5. **Herintegratie en duurzaamheid van de terugkeer**

6.Conclusies

Annex

Dit rapport werd door Fedasil (www.fedasil.be) geschreven in opdracht van het Belgisch Contactpunt van het Europees Migratienetwerk. Het Belgisch Contactpunt is een gemengd contactpunt samengesteld uit experten van de Dienst Vreemdelingenzaken, het migratieobservatorium van het Centrum voor Gelijkheid van Kansen en voor Racismebestrijding, het Commissariaat-Generaal voor de Vluchtelingen en de Staatlozen en de Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie (FOD Economie).

Het Europees Migratienetwerk heeft als doelstelling om de Europese instellingen, alsook de nationale autoriteiten en andere stakeholders te voorzien van actuele, objectieve, betrouwbare en vergelijkbare informatie op het vlak van asiel en migratie.

Verdere informatie over het Europees Migratienetwerk, alsook zijn realisaties, is beschikbaar op:

http://emn.sarenet.es/html/index.html
www.dofi.fgov.be

Het Belgisch Contactpunt is als volgt te bereiken:

Benedikt Vulsteke:	**Benedikt.Vulsteke@dofi.fgov.be** ;	Tel. +32 (0)2/ 793 92 30
Geert Beirnaert:	**Geert.Beirnaert@ibz.fgov.be** ;	Tel. +32 (0)2/ 205 50 54
Séverine De Potter:	**Severine.DePotter@cntr.be** ;	Tel. +32 (0)2/ 793 92 31
Nicolas Perrin	**Nicolas.Perrin@economie.fgov.be** ;	Tel. +32 (0)2/ 793 92 32

Of per gewone post op volgend adres:

EMN Belgisch Contactpunt
Dienst Vreemdelingenzaken, WTC II 24e verdieping,
Antwerpsesteenweg 59B,
1000 Brussel

Programma's en strategieën in België betreffende begeleide vrijwillige terugkeer en herintegratie in derde landen

Belgisch EMN rapport

Executive Summary

In 1984 sluit de toenmalige minister voor Maatschappelijke Integratie een overeenkomst met IOM voor de organisatie van een programma voor vrijwillige terugkeer van asielzoekers, uitgeprocedeerde asielzoekers en vreemdelingen die nooit asiel hebben aangevraagd. Dit zogenaamde REAB-programma (Return and Emigration of Asylum Seekers Ex Belgium) voorziet in de terugreis, een premie van 250 EUR (toen 10.000 BEF) en de terugbetaling van alle aan de terugkeer gerelateerde kosten (visa, vervoer naar de luchthaven, …).
België was toen, na Duitsland, het tweede Europese land dat startte met de organisatie van een dergelijk programma.

In tegenstelling tot de meeste andere Europese landen ressorteert vrijwillige terugkeer in België niet onder de bevoegdheid van de minister (of Staatssecretaris) die verantwoordelijk is voor het Migratiebeleid, maar onder de bevoegdheid Maatschappelijke Integratie. Het beheer van het programma is dan ook niet toegewezen aan de Dienst Vreemdelingenzaken, maar aan Fedasil (het Federaal Agentschap voor de Opvang van Asielzoekers). Deze specifieke institutionele context (de politieke en administratieve loskoppeling van vrijwillige terugkeer en migratiebeheer) heeft gevolgen voor de organisatie en de inbedding van vrijwillige terugkeer.

Een belangrijke consequentie is dat vrijwillige terugkeer wordt beschouwd als een instrument van sociale ondersteuning, een instrument dat erop gericht is om personen die wensen terug te keren in staat te stellen dit in de best mogelijke omstandigheden te doen.
Mede door deze sociale focus kan vrijwillige terugkeer in België rekenen op een breed maatschappelijk draagvlak en de operationele medewerking van NGOs en opvangcentra (= het netwerk van REAB-partners, die de toegangspoort vormen tot het programma).

Een ander belangrijk gevolg van deze sociale focus is dat het programma voor vrijwillige terugkeer een zeer open doelgroepdefinitie hanteert. In principe kan elke persoon die zonder vaste verblijfsvergunning op het grondgebied verblijft beroep doen op het programma van vrijwillige terugkeer, ongeacht de administratieve antecedenten. Het gaat immers om het oplossen van een individueel sociaal probleem (de wens om terug te keren naar het herkomstland) dat zich kan voordoen ongeacht iemands administratieve situatie.

Een ander, vanzelfsprekend, gevolg is dat de institutionele loskoppeling van vrijwillige en gedwongen terugkeer de coördinatie tussen beiden niet vergemakkelijkt. Het onderscheid tussen vrijwillige en gedwongen terugkeer kan het uittekenen van een geïntegreerd terugkeerbeleid als onderdeel van een globale aanpak van migratie bemoeilijken.

In de periode tussen 1984 en 2006 blijft het REAB-programma nagenoeg onveranderd. Meer dan 40.000 migranten doen er beroep op.

Medewerkers in opvangcentra en bij NGOs die vrijwillige terugkeer als alternatief migratieproject ter sprake brengen, worden echter vaak geconfronteerd met allerhande individuele bezwaren en hindernissen die een terugkeer belemmeren en waarop ze vanuit het bestaande programma geen substantieel antwoord kunnen bieden.

Met de installatie van het Europees Vluchtelingenfonds komen middelen vrij om het bestaande programma uit te breiden. Verschillende organisaties ontwikkelen projecten waarbij een vrijwillige terugkeer werd gecombineerd met een ondersteuning ter plaatse.
In 2006 beslist de toenmalige minister voor Maatschappelijke Integratie, Christian Dupont, om de verschillende pilootprojecten samen te voegen en uit te breiden tot een algemeen programma voor ondersteuning bij herintegratie, complementair aan het bestaande REAB-programma.

Dit programma voorziet in materiële ondersteuning in het herkomstland ter waarde van 700 EUR per persoon (maximum 1.750 EUR per dossier). Voor kwetsbare groepen kan een bijkomende ondersteuning van 700 EUR per persoon worden voorzien. Er worden geen bijkomende toelatingscriteria gedefinieerd; iedereen die in aanmerking komt voor het REAB-programma kan bijkomende ondersteuning aanvragen.
Het herintegratieprogramma wordt geïmplementeerd door herintegratiepartners die gevestigd zijn in België (IOM en Caritas). Via hun lokale antennes (de zgn. lokale herintegratiepartners) besteden zij de beschikbare middelen in samenspraak met de teruggekeerde migrant.
In de loop van de periode 2006-2008 maken ongeveer 2.000 personen gebruik van de bijkomende ondersteuning.

De organisatie van vrijwillige terugkeer wordt door dit bijkomend programma een stuk complexer. Om hierop een antwoord te bieden, wordt in 2006 besloten om binnen de verantwoordelijke administratie (Fedasil) een aparte dienst op te richten om dit beleidsdomein op te volgen en te beheren.

Het huidige programma is in de loop van 2008 en 2009 geëvalueerd. In 2010 zal het worden uitgebreid en hervormd, deels met financiering van het Europees Terugkeerfonds.
Kernbegrippen hierbij zijn het uitbreiden van de ondersteuning voor strikter afgelijnde doelgroepen en het investeren in flankerende maatregelen (informatie, versterken van terugkeerbegeleiding, opvolging en evaluatie van de activiteiten op het terrein).

1. Inleiding: doelstelling en gevolgde methodologie

1.1 Doelstelling

In 2008 heeft de EMN Stuurgroep een studie over begeleide terugkeer en herintegratie in het EMN werkprogramma 2009 opgenomen. Het doel van de studie is om reeds bestaande kennis tussen de lidstaten te delen en zo de ontwikkeling van gepaste beleidsmaatregelen en programma's te stimuleren van oa afgewezen asielzoekers of migranten met een andere status die besloten hebben terug te keren naar hun land van herkomst. Meer specifiek zal de studie:

- een overzicht bieden van programma's en strategieën in EU lidstaten;
- strategieën analyseren over hoe vrijwillige terugkeer gepromoot wordt en hoe barrières om terug te keren overwonnen kunnen worden. Eveneens zal de duurzaamheid van de vrijwillige terugkeer tegen het licht gehouden worden;
- de prikkels en motivaties om al dan niet in vrijwillige terugkeer- en herintegratieprogramma's in te stappen belichten;
- tenslotte een overzicht van de evaluatie van vrijwillige terugkeerprogramma's en hun efficiëntie en duurzaamheid in de verschillende lidstaten bieden.

De studie zou met andere woorden een stap in de richting van versterkte samenwerking tussen lidstaten kunnen aanbieden door onder andere best practices uit te wisselen, en dit in het licht van een geïntegreerd terugkeerbeleid.

Zoals verder beschreven is de terminologie gebruikt door de verschillende actoren in de context van de vrijwillige en/of begeleide terugkeer niet altijd duidelijk en zijn er verschillende opvattingen over wat "vrijwillig" nu eigenlijk betekent. Er zouden 4 verschillende scenario's onderscheiden kunnen worden:

Scenario 1: Een derdelander (= niet-EU onderdaan) die een geldige verblijfsvergunning of –kaart heeft in een lidstaat (of in ieder geval toestemming heeft om er te verblijven) en die terugkeert naar een derde land op vrijwillige basis zonder dat er een verplichting is voor hem of haar om te vertrekken ("Vrijwillige terugkeer" zoals gedefinieerd in de EMN Glossary)

Scenario 2: Een derdelander die geen geldige verblijfsvergunning- of kaart heeft (of geen toestemming heeft om er te verblijven) maar die terugkeert naar een derde land vóór hij onderschept of gedetecteerd wordt door de autoriteiten.

Scenario 3: Een derdelander die geen geldige verblijfsvergunning- of kaart heeft of geen toestemming (meer) heeft om in een lidstaat te verblijven en die reeds in het bezit gesteld werd van een bevel om het grondgebied te verlaten (BGV), beslist om vrijwillig gevolg te geven aan dit BGV ("Vrijwillig vertrek" zoals gedefinieerd in de Terugkeer Richtlijn).

Scenario 4: Hetzelfde als Scenario 3, maar de verplichting om terug te keren moet afgedwongen worden door middel van fysiek transport ("Gedwongen vertrek" zoals gedefinieerd in de EMN Glossary).

In overeenstemming met de opzet van deze EMN-studie, zullen alleen scenario's 1, 2 en 3 behandeld worden.

De resultaten van dit onderzoek zijn in eerste instantie bedoeld voor entiteiten bevoegd voor (de ontwikkeling van een) terugkeerbeleid en voor organisaties (bv. NGOs) die professioneel bezig zijn met terugkeermigratie.

Fedasil, de hoofdauteur van dit rapport, zal deze studie, een momentopname in de evolutie van vrijwillige terugkeer, aanwenden als intern en extern referentiedocument.

1.2 Methodologie

Deze studie is een feitelijk overzicht van de manier waarop vrijwillige terugkeer in België in de praktijk wordt gebracht. De studie is zoals reeds vermeld uitgewerkt door de Cel Vrijwillige Terugkeer, directie Operationele Diensten van Fedasil.

Fedasil (Federaal Agentschap voor de Opvang van Asielzoekers) is het agentschap dat, onder voogdij van de minister voor Maatschappelijke Integratie, verantwoordelijk is voor zowel de organisatie van de opvang als voor de organisatie van vrijwillige terugkeer).
In 2006 richtte Fedasil een aparte dienst op om het beleidsdomein 'Vrijwillige terugkeer' te beheren. Deze Cel Vrijwillige Terugkeer heeft drie doelstellingen:

- Het verzekeren van een correct en efficiënt beheer van de beschikbare middelen;
- Het opvolgen van de activiteiten en het evalueren van de resultaten met het oog op een verdere beleidsontwikkeling;
- Het systematisch integreren van vrijwillige terugkeer in de begeleiding van asielzoekers.

Dit overzicht van vrijwillige terugkeer is gebaseerd op een aantal beleidsdocumenten, evaluatierapporten en de reguliere statistische en projectgebonden informatie waarover de Cel Vrijwillige Terugkeer in het kader van haar beheersopdracht beschikt.
De uiterste datum voor de integratie van nieuwe informatie in dit overzicht werd vastgesteld op 31 augustus 2009.

Om te verzekeren dat dit overzicht over voldoende draagvlak beschikt, is het voorafgaande aan publicatie voorgelegd aan de Dienst Vreemdelingenzaken (verantwoordelijke autoriteit voor het beheer van het Europees Terugkeerfonds en de organisatie van gedwongen terugkeer), IOM en Caritas (verantwoordelijk voor de implementatie van de programma's voor vrijwillige terugkeer). Al deze organisaties hebben hun input kunnen geven.

2. DEFINITIES, CATEGORIEEN EN PROFIELEN VAN (MOGELIJKE) TERUGKEERDERS EN BESCHIKBARE DATA

2.1 Definities van begeleide vrijwillige terugkeer

Er is in België nog geen wettelijk vastgelegde definitie voor vrijwillige terugkeer.

Tot op heden blijft de definitie van vrijwillige terugkeer die is opgenomen in de overeenkomst tussen IOM en de Belgische overheid de referentie.

In deze "overeenkomst betreffende de organisatie van een programma voor vrijwillige terugkeer voor asielzoekers en behoeftige vreemdelingen die vrijwillig naar hun land willen terugkeren of die willen emigreren naar een derde land" wordt vrijwillige terugkeer gedefinieerd als volgt:

"Le retour est volontaire lorsque le migrant exprime librement et sans équivoque le choix qu'il fait dans ce sens ».

De wet van 12 januari 2007 betreffende de opvang van asielzoekers en van bepaalde andere categorieën van vreemdelingen (de zogenaamde 'Opvangwet') definieert de wettelijke verplichtingen van het Agentschap inzake vrijwillige terugkeer. Deze wet bepaalt dat het de opdracht is van Fedasil een programma voor vrijwillige terugkeer te organiseren en de modaliteiten ervan vast te leggen in een Koninklijk Besluit.

In dit Koninklijk Besluit, dat momenteel in voorbereiding is, zal een definitie van vrijwillige terugkeer worden vastgelegd. In de voorbereidende documenten wordt de volgende ontwerpdefinitie gehanteerd:

"Vrijwillige terugkeer is de terugkeer, met ondersteuning van de overheid, van een vreemdeling naar zijn of haar land van herkomst of een derde land, op voorwaarde dat hij of zij de keuze om terug te keren vrij en met kennis van zaken maakt, en deze op een ondubbelzinnige manier kenbaar maakt."

Uit deze ontwerpdefinitie zijn een aantal belangrijke aspecten af te leiden over de manier waarop de Belgische overheid aankijkt tegen vrijwillige terugkeer:

- Het aanbod is niet beperkt tot asielzoekers of tot vreemdelingen die een bevel gekregen hebben om het grondgebied te verlaten. De doelgroep is breed gedefinieerd en omvat alle vreemdelingen die niet over een vaste verblijfsvergunning beschikken. Belangrijk om te vermelden is dat personen die vastgehouden worden in een gesloten centrum met het oog op hun verwijdering ook vrijwillig kunnen terugkeren.
- De notie vrijwillige terugkeer is niet beperkt tot het land van herkomst. Vreemdelingen kunnen, indien ze beschikken over de nodige reis- en verblijfsdocumenten, beroep doen op het programma om vanuit België te emigreren naar een derde land.
- De notie 'informatie' is cruciaal. Uitgangspunt is dat een terugkeer pas vrijwillig kan zijn als elke betrokkene correct geïnformeerd is over de individuele verblijfssituatie, de mogelijke consequenties daarvan, de verschillende alternatieven en de mogelijkheden die het programma voor vrijwillige terugkeer biedt.
  In de jaarlijkse begroting van het REAB-programma zijn specifiek middelen gereserveerd om de doelgroep te informeren.

2.2 Doelgroep van de vrijwillige terugkeer

De doelgroep die in aanmerking komt voor het programma voor vrijwillige terugkeer is omschreven in de overeenkomst tussen de minister voor Maatschappelijke Integratie en IOM. De doelgroep is dus, net als de definitie, nog niet wettelijk vastgelegd.
Dit zal gebeuren in het Koninklijk Besluit dat in voorbereiding is. Tot zolang blijven de bepalingen in de overeenkomst gelden.

In deze overeenkomst wordt de doelgroep omschreven als volgt:

- Asielzoekers die afstand doen van hun aanvraag (Categorie A)
- Uitgeprocedeerde asielzoekers (Categorie B)
- Migranten die geen asiel hebben aangevraagd en die ten laste vallen van de Belgische overheid of dreigen dat te doen (categorie C). De staat van behoeftigheid (= het al dan niet (dreigen) ten laste vallen van de overheid) moet worden aangetoond middels een sociaal verslag.

De doelgroep voor vrijwillige terugkeer is dus zeer breed gedefinieerd. In principe kan iedereen zonder vaste verblijfsvergunning er beroep op doen. Personen die in het bezit zijn van een tijdelijke (asielzoekers) of permanente (erkende vluchtelingen) verblijfsvergunning, moeten alvorens ze beroep kunnen doen op het programma, afstand doen van hun statuut en verblijfsvergunning.

Opmerkingen:

- Migranten die vastgehouden worden in een gesloten centrum, kunnen beroep doen op het programma voor vrijwillige terugkeer zolang er geen bevel tot gedwongen verwijdering is uitgevaardigd. In dit geval wordt de verwijderingprocedure gestaakt.
- In principe zijn burgers van de EU en de Schengenzone uitgesloten van vrijwillige terugkeer. Bij de toetreding van 10 nieuwe EU-lidstaten in 2003 werd bij wijze van overgangsmaatregel bepaald dat ingezetenen van deze lidstaten wel nog beroep konden doen op het programma, maar zonder de herinstallatiepremie van 250 EUR per persoon.
  Deze overgangsmaatregel, waarvoor geen einddatum werd vastgelegd, is nog steeds in voege en ondertussen de facto uitgebreid naar Roemenië en Bulgarije.

2.3 Data betreffende vrijwillige terugkeer

Er zijn vanaf 1984 statistische gegevens beschikbaar over verschillende aspecten van vrijwillige terugkeer.
Hieronder wordt een overzicht gegeven van de evolutie van een aantal kengetallen.

Aantal personen die terugkeren met het REAB-programma, 1984-2009

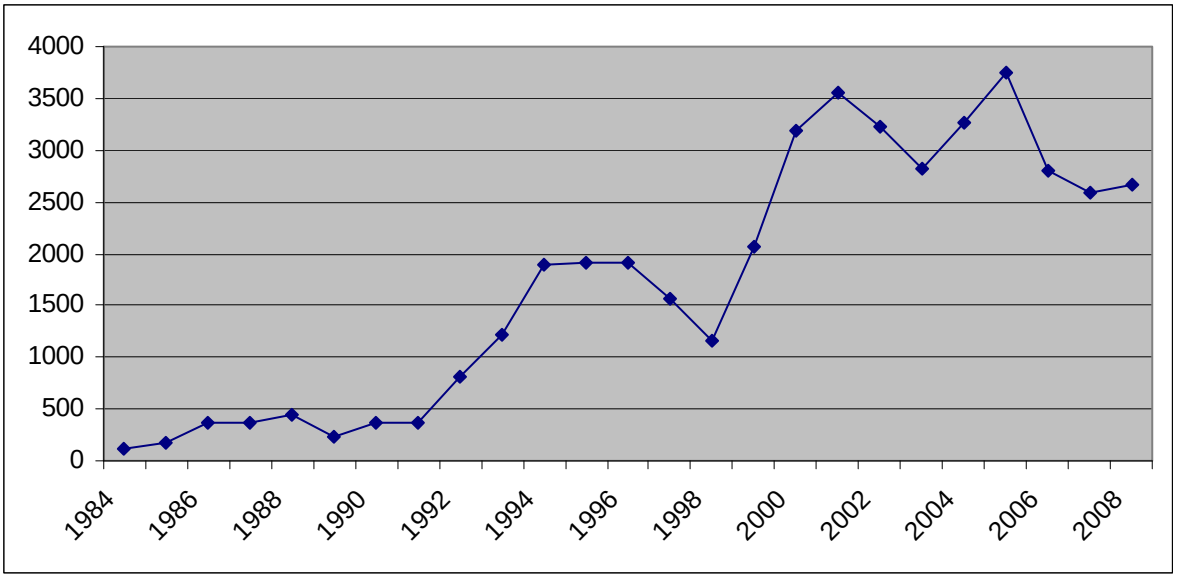

Bron: IOM

Overzicht van de landen van bestemming, 1999-2008

Country of Return	99	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Total
AFGHANISTAN				8	11	10	14	6	7	17	73
ALBANIA	34	80	153	107	83	36	52	27	11	6	589
ALGERIA	2	8	19	33	18	24	30	37	28	18	217
ANGOLA	5	2	5	2	7	23	23	10	20	8	105
ARGENTINA			2	1	2	3	9	1			18
ARMENIA	83	108	140	121	168	188	193	184	127	135	1447
AUSTRALIA		7	4	19	2	9	3			1	45
AZERBAIJAN		3	12	3	9	14	16	10	8	7	82
BANGLADESH	2	1	1	6	1	6	4	1	5	6	33
BELARUS	18	23	58	29	35	32	18	26	14	10	263
BENIN	2	2	1	1	3	2	1				12
BOLIVIA	7	1	3	6	13	14	19	16	17	8	104
BOSNIA-HERZEGOVINA	10	7	79	63	64	54	35	40	17	19	388
BRAZIL	23	14	77	120	365	637	714	708	805	697	4160
BULGARIA	36	143	283	456	133	107	151	89	62	41	1501
BURKINA FASO	2	1	2	2	1	3		2		1	14
BURUNDI	3	4	1	4	12	4	6	8	5	3	50
CAMBODIA	1			5							6
CAMEROON	16	14	4	3	9	16	24	20	9	14	129
CANADA	8	8	4	24	12	21	33	17	10		137
CENTRAL AFRICAN REP					1						1
CAPE VERDE									3		3
CHAD				1		1					2
CHILE	10	8	8	15	19	25	20	13	8	15	141
CHINA	4			3	5	4	5	9	28	15	73
COLOMBIA	34	14	14	18	17	12	7	8	6	5	135
COMOROS	2										2
CONGO-BRAZZAVILLE		1	1		1	1	2	1		1	8
CONGO-DRC	23	14	10	13	27	25	39	31	34	26	242
COSTA RICA									1		1
CROATIA	1	4	6	1		2	4	3	4	7	32
CUBA	1		1		1			2		1	6
CZECH REPUBLIC	29	177	228	302	71	16	50	3	9	30	915
DJIBOUTI		1	1	1	1		3		1		8
DOMINICAN REPUBLIC				1	1	1					3
ECUADOR	60	69	115	89	184	154	91	41	40	37	880
EGYPT	1				3	4	6	1	1	3	19
ERITREA						1					1
EL SALVADOR						7	8	4	2	1	22
EQUATORIAL GUINEA								1			1
ESTONIA		3	3	2			2				10
ETHIOPIA		3	2	1		7	2	2	6	7	30
FYROM	15	15	14	37	35	72	33	32	21	23	297
GABON				1			2		3		6
GAMBIA			1		2	1	1	1			6
GEORGIA	68	58	37	31	47	78	66	66	44	41	536
GHANA	12	6	3	6	6	12	9	14	12	8	88
GUADELOUPE		2									2

GUATEMALA	2		1			10		1		3	17
GUINEA	29	27	16	9	15	34	12	13	6	8	169
GUYANA										1	1
HAITI					1			1			2
HONDURAS					1	2			1		4
HONGKONG										1	1
HUNGARY	2	12	27	12	23	39	24	6	7	3	155
INDIA	12	8	4	10	22	30	28	26	24	23	187
INDONESIA	3	2	1						1	1	8
IRAN	4	37	201	119	87	68	65	44	31	20	676
IRAQ					2	11	1	34	17	10	75
ISRAEL				2	1		7	2	5	6	23
ITALY	1										1
IVORY COAST	7	1	3		6	2	1	2	2	1	25
JAMAICA		1				1					2
JAPAN	1										1
JORDAN	1		2		3	2	4		4	6	22
KAZAKHSTAN	6	142	166	87	57	60	26	40	25	24	633
KENYA	1	5		1	5	2	9	3	1	1	28
KOREA									1		1
KOSOVO, SERBIA	557	711	134	193	129	136	105	72	63	80	2180
KYRGYSZSTAN		69	96	32	29	21	15	26	8	9	305
LAOS				2							2
LATVIA		2	3	7	18	69	10	12	9		130
LEBANON	4	5	15	5	16	10	14	13	7	15	104
LIBERIA				1	2	1	2	1	2	1	10
LIBYA					1			3	2	1	7
LITHUANIA	3	12	31	16	7	46	8	6	1		130
MADAGASCAR	3	1	1		1						6
MALAYSIA									1	3	4
MALI						3			1		4
MALTA						1					1
MAURITANIA		1			1	3	2	1	1	4	13
MAURITIUS				1		7	2	2		1	13
MEXICO			1		1	1			1		4
MOLDOVA REPUBLIC	33	37	29	33	67	123	77	62	41	44	546
MONGOLIA	6	20	68	46	43	84	134	177	142	119	839
MONTENEGRO										3	3
MOROCCO	4	2	2	7	9	20	17	13	19	18	111
NEPAL	6	3	6	16	10	5	9	24	28	45	152
NIGER	5	3	2	14	10	33	23	14	15	3	122
NIGERIA	16	6	1	1	9	9	26	24	12	5	109
NORWAY											0
PAKISTAN	14	6	11	15	7	22	28	15	26	12	156
PANAMA				1	1	1		1		1	5
PARAGUAY			1		3		1	4	4	1	14
PERU	6		3	7	1	6	4	4	5	6	42
PHILIPPINES		1		1			2	1	9	1	15
POLAND	5	8	21	37	18	7		4	1	2	103
ROMANIA	239	184	133	112	51	53	45	28	47	20	912
RUSSIAN FED.	29	194	402	285	272	205	210	159	158	260	2174
RWANDA	7	4	3	3	8	8	6	19	14	14	86

SENEGAL	5	2	1	4	3	2	9	9	4	3	42
SERBIA-MON. (EX– FRY)		8	9	20	49	34	30	22	38		210
SERBIA										10	10
SEYCHELLES ISLANDS									2		2
SIERRA LEONE					2		3	2	4	2	13
SINGAPORE					1			1			2
SLOVAKIA	444	688	525	341	225	166	679	127	131	390	3716
SLOVENIA								1			1
SOMALIA					0	2	1	2			5
SOUTH AFRICA				2	1	1	1		1		6
SRI LANKA	1			9	6	5	10	2	1	2	36
SUDAN	1				2	3	2		1	3	12
SURINAME			1								1
SYRIA	14	5	1	5	1	10	10	9	15	22	92
TAJIKISTAN						1			3		4
TANZANIA						9	1		7	2	19
THAILAND	2				1			3	1		7
TOGO	1	6	4	3	4	2	6	6	7	4	43
TUNISIA				3		1	2	5	4	5	20
TURKEY	12	9	16	17	16	29	28	23	11	17	178
UGANDA	1			3		1		4	1		10
UKRAINE	36	96	171	155	166	232	346	286	244	217	1949
UN. ARAB EMIRATES	1										1
URUGUAY							2	1			3
USA	20	31	94	12	18	4	5	7			191
UZBEKISTAN	5	30	45	34	10	3	4	4	4	1	140
VENEZUELA	1	1		2	2	4	1	2	2	3	18
VIETNAM	2	1	2	1		2	1	3	1	1	14
YEMEN							1	1	1		3
YTHREA	4										4
ZAMBIA						3					3
ZIMBABWE			1		1		1				3

Bron: IOM

Landen van bestemming, opgesplitst tussen personen die wel en personen die geen asiel hebben aangevraagd, 2004-2008 (bron: IOM):

2004- (uitgeprocedeerde) asielzoekers

1	Slowakije	163
2	Russische Federatie	161
3	Kosovo	120
4	Armenië	83
5	Letland	69
6	Iran	64
7	FYR Macedonië	58
8	Ukraïne	54
9	Bulgarije	53
10	Kazachstan	53

2004- irreguliere migranten

1	Brazilië	636
2	Ukraïne	178
3	Ecuador	151
4	Armenië	105
5	Moldavië	95
6	Mongolië	57
7	Bulgarije	54
8	Russische Federatie	44
9	Georgië	30
10	Roemenië	30

2005- (uitgeprocedeerde) asielzoekers

1	Slowakije	666
2	Russische Federatie	153
3	Bulgarije	90
4	Kosovo	80
5	Ukraïne	74
6	Armenië	73
7	Iran	65
8	Albanië	49
9	Tsjechië	48
10	Georgië	41

2005- irreguliere migranten

1	Brazilië	710
2	Ukraïne	272
3	Armenië	120
4	Mongolië	109
5	Ecuador	91
6	Moldavië	72
7	Bulgarije	61
8	Russische Federatie	57
9	Roemenië	30
10	Georgië	25

2006- (uitgeprocedeerde) asielzoekers

1	Slowakije	123
2	Russische Federatie	109
3	Armenië	91
4	Bulgarije	59
5	Kosovo	55
6	Ukraïne	41
7	Iran	40
8	Bosnië-Herzegovina	37
9	Kazachstan	36
10	Irak	34

2006- irreguliere migranten

1	Brazilië	706
2	Ukraïne	245
3	Mongolië	163
4	Armenië	93
5	Moldavië	54
6	Russische Federatie	50
7	Ecuador	41
8	Georgië	36
9	Bulgarije	30
10	Algerije	18

2007- (uitgeprocedeerde) asielzoekers

1	Slowakije	126
2	Russische Federatie	97
3	Kosovo	50
4	Bulgarije	48
5	Armenië	30
6	Iran	30
7	Ukraïne	30
8	Nepal	26
9	DR Congo	24
10	Georgië	22

2007- irreguliere migranten

1	Brazilië	785
2	Ukraïne	214
3	Mongolië	125
4	Armenië	97
5	Russiche Federatie	61
6	Ecuador	36
7	Moldavië	31
8	Roemenië	27
9	China	26
10	Georgië	22

2008- (uitgeprocedeerde) asielzoekers

1	Slowakije	376
2	Russische Federatie	212
3	Kosovo	61
4	Nepal	36
5	Armenië	33
6	Tsjechië	30
7	Ukraïne	27
8	Kazachstan	22
9	Iran	20
10	Georgië	19

2008- irreguliere migranten

1	Brazilië	696
2	Ukraïne	190
3	Mongolië	116
4	Armenië	102
5	Russiche Federatie	48
6	Moldavië	39
7	Ecuador	37
8	Bulgarije	23
9	Georgië	22
10	Kosovo	19

Overzicht van de verhouding tussen asielzoekers (categorie A), uitgeprocedeerde asielzoekers (categorie B) en irreguliere migranten (categorie C), 1984-2008 (bron: IOM):

JAAR	Cat. A	%	Cat. B	%	Cat. C	%	TOTAAL
1984	39	36	30	28	40	37	**109**
1985	67	39	39	23	66	38	**172**
1986	246	66	77	21	48	13	**371**
1987	186	49	147	39	43	11	**376**
1988	129	29	267	60	47	11	**443**
1989	79	34	93	41	57	25	**229**
1990	198	55	124	34	38	11	**360**
1991	194	53	109	30	60	17	**363**
1992	294	36	436	53	90	11	**820**
1993	373	31	714	58	135	11	**1222**
1994	257	14	1487	79	144	8	**1888**
1995	141	7	1578	83	185	10	**1904**
1996	95	5	1550	81	260	14	**1905**
1997	129	8	1192	76	248	16	**1569**
1998	136	12	803	69	227	19	**1166**
1999	463	22	1044	50	561	27	**2068**
2000	831	26	2073	65	278	9	**3182**
2001	437	12	2691	76	418	12	**3546**
2002	170	5,3	2301	71,4	750	23,3	**3221**
2003	141	5	1549	55	1124	39,9	**2814**
2004	256	8	1303	40	1716	52	**3275**
2005	358	10	1504	40	1893	50	**3755**
2006	140	5	934	33	1737	62	**2811**
2007	172	7	697	27	1724	66	**2593**
2008	292	11	824	31	1553	58	**2669**
TOTAAL	**5784**	**12,9**	**23536**	**53,1**	**13442**	**31,4**	**42831**

Duur van verblijf in België alvorens vrijwillig terug te keren, 2000-2009

Jaar	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
N Maanden	12	11,7	13,5	18,9	24	20,8	24,3	27	25,5

Emigratie naar derde landen (dus niet het land waarover men de nationaliteit beschikt) via het REAB-programma (inclusief 4 belangrijkste bestemmingslanden), 2005-2007:

	totaal								
2005	74	Australië	29	Russische Fed.	15	Tsjechië	8	USA	5
2006	64	Canada	20	Russische Fed.	10	Australië	9	Tanzania	7
2007	35	Canada	10	Ukraïne	5	Rusland	4	Servië	4

Tabel: verhouding tussen het aantal (vrijwillig) teruggekeerde asielzoekers en het aantal asielaanvragen (1990-2008):

Jaar	N teruggekeerde asielzoekers (1)	N asielaanvragen (2)	Verhouding (1) tot (2)
1990	322	12944	2,5
1991	303	15173	2,0
1992	730	17647	4,1
1993	1087	26882	4,0
1994	1744	14353	12,2
1995	1719	11420	15,1
1996	1645	12433	13,2
1997	1321	11788	11,2
1998	939	21965	4,3
1999	1507	35778	4,2
2000	2904	42691	6,8
2001	3128	24549	12,7
2002	2471	18805	13,1
2003	1690	16940	10,0
2004	1559	15357	10,2
2005	1862	15957	11,7
2006	1074	11587	9,3
2007	869	11115	7,8
2008	1116	12252	9,1

Bron: IOM en Dienst Vreemdelingenzaken

Tendensen

Op basis van voorgaande statistische gegevens, kunnen voor de periode 2004-2009 een aantal tendensen worden onderscheiden:

- Net zoals het aantal asielaanvragen daalt ook het aantal (uitgeprocedeerde) asielzoekers (categorieën A § B) die vrijwillig terugkeren in de periode 2001-2008. Deze daling is in relatieve cijfers echter minder sterk dan in absolute.
- Het aandeel van mensen die nooit asiel hebben aangevraagd neemt zowel absoluut als relatief toe. Sinds 2004 is deze stijging zeer uitgesproken.
- De verschuiving naar een publiek van voornamelijk irreguliere migranten kan ook worden afgeleid uit de bestemmingslanden. Sinds 2002 zijn er een aantal bestemmingslanden die niet voorkomen in de asielcijfers prominent aanwezig in de statistieken van vrijwillige terugkeren. Het gaat met name om Brazilië, Ecuador, Mongolië en Oekraïne.
- Door het geleidelijk vervagen van de grenzen met en binnen Centraal- en Oost-Europa neemt de 'formele' terugkeermigratie naar de nieuwe EU-lidstaten sterk af. Deze tendens wordt zichtbaar in de cijfers vanaf 2006. De enige uitzondering is de terugkeermigratie naar Slowakije.

Overzicht vrijwillige terugkeer naar nieuwe EU-lidstaten 1998-2008

Bestemming	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Totaal
Slowakije	225	166	679	127	131	390	1718
Bulgarije	133	107	151	89	62	41	583
Roemenië	41	53	45	28	47	19	233
Tsjechië	71	16	50	3	9	30	179
Letland	18	69	10	12	9	0	118
Hongarije	12	23	39	24	7	3	108
Litouwen	16	7	48	6	1	0	78

Polen	18	7	0	4	1	2	32
Estland	0	0	2	0	0	0	2
Slovenië	0	0	0	1	0	0	1

Bron: IOM

Statistisch overzicht gedwongen terugkeer

Om de bovenstaande cijfers in het perspectief te plaatsen van het totaal aantal door de overheid georganiseerde of ondersteunde uitstroom van migranten, zijn hieronder een aantal kengetallen opgenomen met betrekking tot de gedwongen terugkeer.

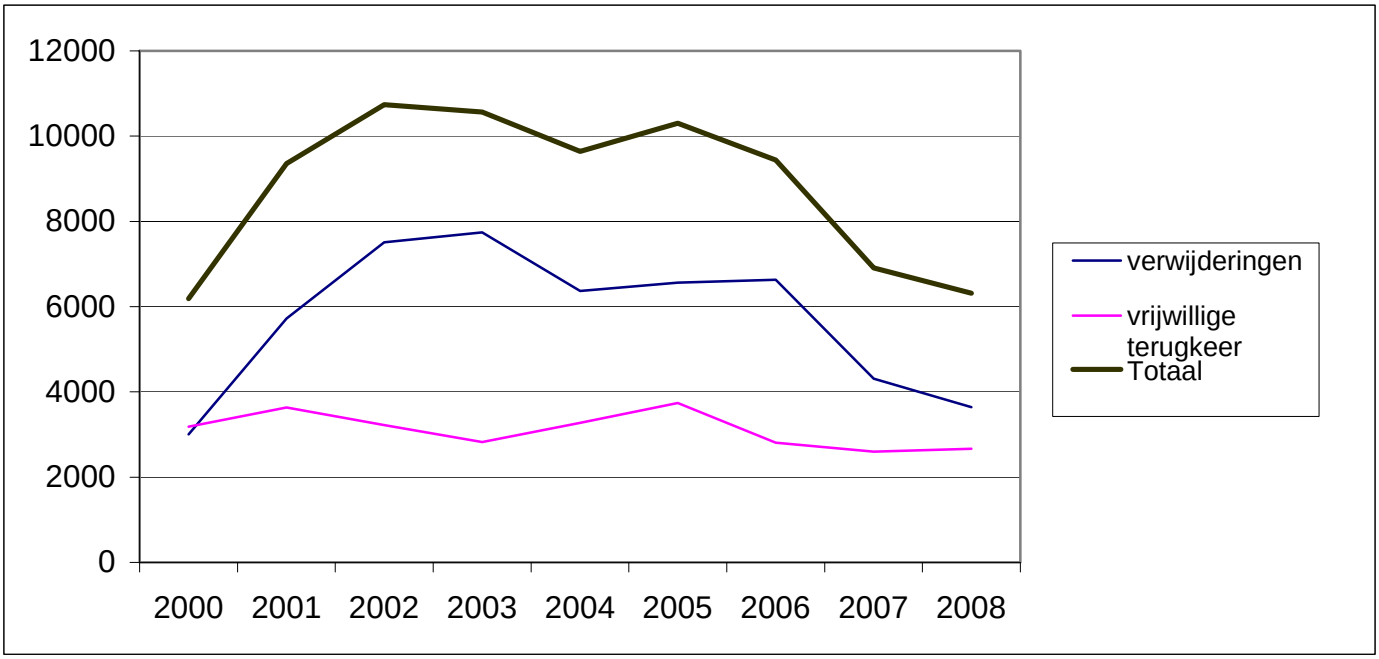

Bron: Dienst Vreemdelingenzaken

2008	VT	GT	Totaal
Brazilië	697	427	1124
Russische Federatie	260	23	283
Marokko	18	256	274
Ukraïne	217	46	263
Albanië	6	166	172
Armenië	135	14	149
Mongolië	119	11	130
Nigeria	5	120	125
Turkije	17	89	106
Kosovo	80	23	103

Bron: Dienst Vreemdelingenzaken

Uit de confrontatie van deze statistieken met de gegevens over vrijwillige terugkeer kunnen een aantal algemene conclusies worden afgeleid:

- De evolutie van het aantal personen dat vrijwillig terugkeert (VT) en het aantal personen dat gedwongen wordt verwijderd (GT), blijkt elkaar nauwelijks te beïnvloeden.
- Terugkeermigratie blijkt voor elke nationaliteit verschillende patronen aan te nemen. Naar bepaalde landen is de terugkeermigratie bijna uitsluitend vrijwillig (Rusland, Mongolië, Armenië), voor andere landen blijkt precies het omgekeerde (Albanië, Nigeria, Marokko).

3. POLITIEK EN JURIDISCH KADER

3.1 Politiek en juridisch kader in België

A. Politiek-institutionele context

Vrijwillige terugkeer is, samen met de opvang van asielzoekers, de verantwoordelijkheid van de minister van Maatschappelijke Integratie. Het verwijderingbeleid (gedwongen terugkeer, beheer gesloten centra) is de bevoegdheid van de minister (Staatssecretaris) voor Migratie- en Asielbeleid. Dit is een vrij uitzonderlijke situatie. In de meeste Europese landen maken zowel vrijwillige als gedwongen terugkeer deel uit van eenzelfde bevoegdheidspakket.

Deze institutionele context heeft een duidelijk impact.
De loskoppeling tussen vrijwillige en gedwongen terugkeer laat ruimte voor een invalshoek waarbij vrijwillige terugkeer beschouwd wordt als een instrument van sociale ondersteuning eerder dan als een instrument van migratiebeheer. De belangrijkste doelstelling is het uitbouwen van vrijwillige terugkeer tot een geloofwaardig en haalbaar alternatief migratieproject.

Dit op het eerste zicht theoretisch uitgangspunt heeft een aantal concrete gevolgen:

- Er zijn geen strikte toegangscriteria. Uitgangspunt is dat iedere migrant zonder verblijfsvergunning beroep moet kunnen doen op ondersteuning om in de best mogelijke omstandigheden vrijwillige terug te keren.

- Mede dankzij het feit dat vrijwillige terugkeer institutioneel is losgekoppeld van het verwijderingsbeleid wordt het programma ondersteund door NGOs, migrantenorganisaties en het middenveld. Deze ondersteuning is niet alleen passief. Heel wat NGOs zijn ook operationeel actief in de organisatie van de vrijwillige terugkeer (de zgn. REAB-partners).

- Een andere, vanzelfsprekende, consequentie is dat de institutionele loskoppeling van vrijwillige terugkeer het uittekenen van een geïntegreerd terugkeerbeheer als onderdeel van een migratiebeleid kan bemoeilijken.

B. Juridische context

Hoewel het eerste programma voor vrijwillige terugkeer al dateert van 1984, is de wettelijke verankering ervan van veel recentere datum.

Programmawet 2002

De eerste vermelding van vrijwillige terugkeer in een wettekst dateert van 2002. De oprichtingswet van het Agentschap bepaalt dat Fedasil verantwoordelijk is voor een programma voor vrijwillige terugkeer. Het concept vrijwillige terugkeer wordt in deze wettekst niet verder uitgewerkt.

Opvangwet 2007

Deze algemene bepaling wordt verder uitgewerkt in de Wet betreffende de opvang van asielzoekers en andere categorieën van vreemdelingen (januari 2007).
De bepalingen in deze wet kunnen als volgt worden samengevat:

- Het principe dat er een programma voor vrijwillige terugkeer moet worden georganiseerd, wordt wettelijk vastgelegd;
- De toegankelijkheid tot dit programma moet worden verzekerd;
- De organisatorische structuur, waarbij Fedasil een centrale, coördinerende rol opneemt en de uitvoering van (bepaalde aspecten van) het programma kan delegeren aan derden, wordt vastgelegd.

De wet bepaalt geen definitie voor vrijwillige terugkeer en legt geen criteria of modaliteiten vast waaraan het programma moet voldoen. Dit moet gebeuren in een Koninklijk Besluit.

Tot de datum waarop dit Koninklijk Besluit in voege treedt, blijven de bepalingen van de overeenkomst met IOM voor de organisatie van het REAB-programma de formele basis voor vrijwillige terugkeer in België.

Andere bepalingen – tertiaire wetgeving

De wet van januari 2007 bepaalt dat het recht op opvang wordt verlengd voor iemand die intekent op vrijwillige terugkeer.
Concreet betekent dit dat voor een persoon die het recht op opvang dreigt te verliezen (bijvoorbeeld een asielzoeker die is uitgeprocedeerd) dit recht voor de duur van de voorbereidingen voor een vrijwillige terugkeer kan worden verlengd tot aan de datum van vertrek.

3.2 De invloed van Europa (beleid, juridische instrumenten en financiering)

Europees beleid en wetgeving

De bepalingen in de terugkeerrichtlijn inzake vrijwillige terugkeer zijn samen te vatten als het formeel verankeren van vrijwillige terugkeer, bij voorkeur met herintegratieondersteuning, als onderdeel van elk terugkeerbeleid. De voorrang van vrijwillige terugkeer als alternatief voor een gedwongen terugkeer wordt expliciet afdwingbaar gemaakt (er moet een periode worden ingesteld waarin een persoon vrijwillig vertrek kan overwegen en ondertussen beschermd is tegen gedwongen terugkeer), hoewel er ook uitzonderingen voorzien zijn (bv. gevaar openbare orde; frauduleuze aanvragen,…).
Men kan stellen dat dit de beleidsopties ondersteunt die in België gemaakt zijn (het uitbouwen van vrijwillige terugkeer tot een haalbaar alternatief migratieproject voor elke migrant die zonder verblijfsvergunning op het grondgebied verblijft).

Het Europees terugkeerbeleid en Europese wetgevende initiatieven hebben – met uitzondering van het recent opgezette Europees Terugkeerfonds - tot heden weinig of geen invloed gehad op Belgische (vrijwillige) terugkeerprogramma's.

Europese fondsen - nationaal

De Europese financiering die deze beleidsontwikkeling ondersteunt (het Europees Vluchtelingenfonds en meer recent het Europees Terugkeerfonds), is van fundamenteel belang in het uitbouwen van het programma voor vrijwillige terugkeer.

In het meerjarenprogramma voor het nationale luik van het Europees Terugkeerfonds is bepaald dat de middelen (na aftrek van de technische assistentie) evenredig worden verdeeld tussen vrijwillige en gedwongen terugkeer. Om deze middelen op een efficiënte manier te besteden, zijn er een aantal inhoudelijke prioriteiten gedefinieerd.

In de eerste plaats is er een onderscheid gemaakt tussen de uitgaven die nodig zijn om de essentiële componenten van het programma voor vrijwillige terugkeer te financieren (de structurele uitgaven), en activiteiten die erop gericht zijn om dit structurele programma verder uit te bouwen en te versterken.

De structurele middelen, ongeveer 5.200.000 EUR, zijn voorzien op de nationale begroting en worden als volgt besteed:

- Overheadcapaciteit bij het verantwoordelijk Agentschap (5 FTE, waarvan drie operationeel als terugkeerconsulent-dossierbehandelaar) en de aanwezigheid van expertise in de federale opvangcentra (18 x 0,1 FTE).
- Financiering van het REAB-programma (operationele kosten, booking en handling, communicatie en informatie), waarvan de uitvoering is uitbesteed aan IOM (3.600.000 EUR).
- Financiering van Caritas België, die samen met IOM het herintegratieprogramma implementeren (300.000 EUR).
- Financiering van de persoonsgebonden budgetten voor herintegratieondersteuning (ongeveer 1.000.000 EUR).

De middelen van het Europees Terugkeerfonds worden gebruikt om dit structurele programma te versterken langsheen 4 inhoudelijke lijnen:

- Het verbeteren van **informatie en communicatie** door het ontwikkelen van nieuwe technieken (bvb. videoconferenties met landen van herkomst,

interactieve DVDs, …) en het bereiken van nieuwe doelgroepen (mapping, …).

- Het **versterken van de eerste lijn** die instaat voor de terugkeerbegeleiding (zowel binnen als buiten het opvangnetwerk). Hier worden acties voorzien zoals het ontsluiten van informatie en het organiseren van specifieke opleidingen.
- Het uitwerken van **specifieke herintegratieprojecten**, gericht op bepaalde doelgroepen (nationaliteiten) of doelstellingen (economische herintegratie, ondersteuning van kwetsbare groepen, …).
- Het uitbouwen van een gemeenschappelijk (= door alle betrokken actoren gedeeld) **methodologisch kader** aan de hand waarvan alle activiteiten kunnen worden gepland, gebudgetteerd, opgevolgd en geëvalueerd.

Stand van zaken Europees Terugkeerfonds

De middelen die voorzien zijn voor gedwongen terugkeer worden rechtstreeks toegewezen aan de Dienst Vreemdelingenzaken die een wettelijk monopolie heeft op de uitvoering van de gedwongen terugkeer.
De middelen die voorzien zijn voor vrijwillige terugkeer zijn opengesteld in een projectoproep. De eerste projectoproep waarin de middelen voor 2008 en 2009 gelijktijdig werden opengesteld, is gelanceerd op 1 mei 2009. De selectieprocedure zal begin september 2009 worden afgerond. De opstart van de projecten is voorzien in het najaar van 2009.

Europese fondsen - communautair

Binnen het domein (vrijwillige) terugkeer zijn er mogelijkheden om internationaal samen te werken, zowel om het leerproces in verschillende lidstaten te versnellen als om schaalvoordelen, en dus meer efficiëntie, te bereiken. De middelen van het Europees Terugkeerfonds die door de Commissie worden beheerd voor het stimuleren van communautaire acties, zijn een stimulans voor dergelijke vormen van operationele samenwerking tussen verschillende EU-lidstaten.

Zoals verder blijkt, hebben zowel IOM Brussel als Caritas zich de voorbije jaren geëngageerd in projecten waarbij met deze Europese cofinanciering transnationale netwerken worden opgezet.

4. OVERZICHT VAN DE MAATREGELEN MET BETREKKING TOT VRIJWILLIGE TERUGKEER

4.1. Implementatie van de programma's

A Structuur

Fedasil is eindverantwoordelijk voor de organisatie van het programma voor vrijwillige terugkeer, inclusief alle flankerende maatregelen (informatie, communicatie, …). In de uitvoering van deze verantwoordelijkheid delegeert Fedasil een aantal opdrachten aan derden (dit delegatieprincipe is opgenomen in de wetgeving).
Hieronder wordt een overzicht gegeven van de opdrachten die Fedasil in eigen beheer uitvoert en de opdrachten die gedelegeerd zijn aan derden.

1. Fedasil

De wet bepaalt dat Fedasil verantwoordelijk is voor:

- De organisatie van het programma voor vrijwillige terugkeer, uitgebreid met ondersteuning bij herintegratie;
- Het verzekeren van de toegankelijkheid van dit programma.

De uitvoering van het programma wordt volledig gedelegeerd aan derden.
Een aantal beheersopdrachten blijven bij Fedasil vermits ze onvervreemdbaar zijn aan mandaat van een verantwoordelijk Agentschap:

- Beleidsvoorbereiding en het opvolgen van de beleidsimplementatie;
- Het beheer van de middelen, zowel de middelen voorzien op de nationale begroting als de middelen (toegekend voor vrijwillige terugkeer) uit het Europees Terugkeerfonds, en het controleren van de bestedingen;[1]
- Het opvolgen van de verschillende activiteiten en het evalueren van de resultaten.

Daarnaast draagt Fedasil ook de operationele verantwoordelijkheid voor een aantal activiteiten die kaderen binnen de wettelijke opdracht inzake de opvang van asielzoekers.

- Het uitwerken van een informatiestrategie om zowel de doelgroep als de opvangmedewerkers te informeren over vrijwillige terugkeer;
- Het integreren van vrijwillige terugkeer in de begeleiding van asielzoekers;
- Het opbouwen van kennis en expertise binnen het opvangnetwerk. Hiertoe is in elk opvangcentrum 1 persoon deeltijds vrijgesteld als terugkeerconsulent. De opdracht van een terugkeerconsulent is drievoudig:
    - Contactpersoon tussen het opvangcentrum en het hoofdbestuur;
    - Het informeren van de opvangmedewerkers;
    - Het verzekeren van een kwaliteitsvolle terugkeerbegeleiding;
- Voor de gedecentraliseerde opvang (kleinschalige opvang door lokale overheden, zie verder) wordt deze opdracht opgenomen door regionale terugkeerconsulenten.

[1] De middelen op zich van het Europees Terugkeerfonds worden door de verantwoordelijke autoriteit (cel EU-fondsen van DVZ) beheerd.

2. De Internationale Organisatie voor Migratie (IOM)

Sinds1984 heeft IOM de operationele eindverantwoordelijkheid voor de uitvoering van het REAB-programma.
Bepaalde opdrachten worden door IOM verder gedelegeerd aan een netwerk van NGOs, opvangcentra en lokale overheden (= REAB-partners[2]), met name een belangrijk deel van de informatie aan de doelgroep, de terugkeerbegeleiding en de dossiervoorbereiding.

De modaliteiten van het REAB-programma zijn als volgt samen te vatten:

- Doelgroep:
  - Asielzoekers die hun asielaanvraag intrekken (categorie A)
  - Uitgeprocedeerde asielzoekers (categorie B)
  - Personen die nooit asiel hebben aangevraagd en die ten laste vallen van de overheid of dreigen dat te doen (categorie C)
- Concrete modaliteiten:
  - Organisatie van de terugreis (vliegtuig).
  - Het terugbetalen van kosten voor de reisdocumenten;
  - Het terugbetalen van het vervoer naar de luchthaven of het bekostigen van bijkomende bagage (ter waarde van maximum 50 EUR per persoon);
  - Een reïnstallatiepremie van 250 EUR (125 EUR indien minderjarig). Deze bedragen zijn vastgesteld in 1984 en sindsdien niet meer aangepast.
  - Begeleiding op de luchthaven van vertrek, transit en –indien mogelijk en op voorhand aangevraagd- aankomst.
  - Vervoer van de luchthaven tot aan de finale bestemming;
  - Indien van toepassing: speciale maatregelen (tot en met escortes) voor personen die om medische of andere redenen niet onbegeleid kunnen reizen.
- Counseling:
  - Voor elk dossier dat effectief leidt tot een vertrek krijgt de REAB-partner een forfaitaire vergoeding voor administratieve kosten ten bedrage van 50 EUR per volwassen persoon

Personen die beroep doen op het REAB-programma krijgen geen re-entry ban. Wel moeten zij een verklaring ondertekenen die bepaald dat ze de kosten van de reis zullen terugbetalen indien ze binnen een termijn van 5 jaar terug naar België komen.
Deze bepaling blijkt in de praktijk moeilijk afdwingbaar. IOM heeft immers enkel toegang tot hun eigen databestanden, waardoor ze deze bepaling enkel kunnen activeren wanneer iemand binnen de termijn van 5 jaar een tweede aanvraag tot terugkeer indient.

In 2006 is het REAB-programma uitgebreid met een herintegratieprogramma.
De uitvoering van dit programma wordt eveneens gedelegeerd aan derden (met name IOM en Caritas).

De voorbereiding van de herintegratiedossiers gebeurt door IOM Brussel. De ondersteuning en begeleiding na de terugkeer gebeurt door de lokale missies van IOM in de landen van herkomst. Zij worden hiervoor vergoed met een zogenaamde ‘service fee’ van maximaal 250 EUR per dossier.

3. Caritas

[2] http://avrr.belgium.iom.int/en/for-partners/who-does-what/reab-partners.html

Caritas is sinds 1984 betrokken bij vrijwillige terugkeer vanuit België. Tot 2004 was hun rol beperkt tot REAB-partner (Caritas was de eerste en is nog steeds de grootste REAB partner). In 2004 heeft Caritas een aantal projecten uitgevoerd, met cofinanciering uit het Europees Vluchtelingenfonds, waarbij ze op zoek zijn gegaan naar manieren om via hun internationaal netwerk ondersteuning bij herintegratie te kunnen voorzien.
Sinds 2007 is Caritas structureel betrokken bij de uitvoering van het herintegratieprogramma. Net als IOM delegeren zij de ondersteuning en begeleiding na terugkeer aan hun lokale afdelingen in de landen van herkomst.

B Link met andere projecten

Zoals hierboven uiteengezet wordt het basisprogramma, dat gefinancierd wordt met nationale middelen, versterkt met externe (Europese) middelen.
Dit laatste beperkt zich niet tot projecten die gefinancierd worden met het nationale Terugkeerfonds. Fedasil ondersteunt een aantal transnationale activiteiten die gefinancierd worden vanuit de communautaire acties van het Europees Terugkeerfonds.

1. IOM Consultations on European Co-operation

Sinds 2007 brengt IOM Brussel jaarlijks uit elke lidstaat van de EU een delegatie bijeen voor een tweedaagse consultatie in Brussel. Doelstelling van deze consultatie is door het samenbrengen van administraties (= beleidsverantwoordelijken) en IOM-missies (= operationele partners) perspectieven uit te werken voor Europese samenwerking.

2. IRRiCO[3]

Bovenstaande activiteit kadert binnen het IRRiCO-project.
IOM Brussel heeft in 2006 het initiatief genomen om een netwerk uit te bouwen tussen een aantal IOM-missies in de EU en een 25-tal missies in de landen van herkomst.
Het project voorziet de nodige middelen om in elk van de herkomstlanden op een snelle en efficiënte manier (algemene of specifieke) landeninformatie te verzamelen om het proces van terugkeerbeleiding te ondersteunen.

3. CRI

Fedasil heeft gedurende een aantal jaren het CRI-project meegefinancierd. Dit project beoogde het verzekeren van betrouwbare landeninformatie, maar deed hiervoor voornamelijk beroep op NGOs.

4. ERSO[4]

ERSO is een netwerk waarin een aantal Europese NGOs, voornamelijk Caritas-afdelingen, onderling en met NGOs in herkomstlanden samenwerken op het vlak van:
- Het uitwerken en verbeteren van counselingtechnieken;
- Het versterken van lokale herintegratiepartners;
- Het onderling ter beschikking stellen van netwerken in de herkomstlanden, waardoor de investering die nodig is om een netwerk van lokale herintegratiepartners uit te bouwen gedeeld kan worden tussen verschillende landen.

[3] http://irrico.belgium.iom.int/
[4] http://www.erso-project.eu/

C Informatie over terugkeer

Het informeren van de doelgroep over vrijwillige terugkeer is niet vanzelfsprekend.

- De doelgroep is nauwelijks gedocumenteerd, wat het complex maakt om adequate strategieën te ontwikkelen.
- Er zijn veel en diverse actoren betrokken. Niet alleen de potentiële begunstigden, maar ook hun formele (advocaten, ambassades, overheidsinstanties, gemeentelijke diensten,…) en informele (NGOs, migrantenorganisties, religieuze gemeenschappen, …) vertegenwoordigers moeten over informatie kunnen beschikken.
- Er zijn grote verschillen in taal, cultuur, achtergrond en migratiemotieven tussen de verschillende nationaliteiten. De strategieën en informatiedragers die ontwikkeld worden moeten deze verschillen kunnen overbruggen.
- Sinds 2006 is het aanbod aanzienlijk verbreed, maar ook complexer geworden. Dit bemoeilijkt de communicatie naar de sociale diensten in eerste lijn die de migranten informeren.

Vanuit deze overwegingen is er een strategie uitgewerkt die gebaseerd is op het centraal uitbouwen en ondersteunen van netwerken van organisaties die rechtstreeks migranten kunnen informeren (eerder dan op het vanuit een centraal niveau rechtstreeks met migranten te communiceren).

- Het **netwerk van REAB-partners** is een netwerk van NGOs, opvangcentra en gemeentelijke overheden die in contact komen met de doelgroep. Over het hele grondgebied verspreid zijn er meer dan 60 organisaties actief als REAB partner. Ingebed in hun reguliere dienstverlening informeren zij migranten over de mogelijkheid vrijwillig terug te keren.
  Dit netwerk wordt aangestuurd door IOM. Minstens 2 maal per jaar wordt er een briefing (REAB-partnervergadering) georganiseerd waarop recente informatie wordt meegedeeld. Daarnaast wordt er een maandelijkse nieuwsbrief verspreid.

- Op initiatief van de minister van Binnenlandse Zaken en de minister van Maatschappelijke Integratie werd er in 2007 een **gemeenschappelijke omzendbrief** verstuurd aan alle gemeentebesturen. In deze brief werd de besturen gevraagd een contactpersoon aan te duiden die over vrijwillige terugkeer zou worden geïnformeerd en met wie ook in de toekomst informatie zou kunnen worden gedeeld.

- Door de stijging van het aantal (en aandeel) van de irreguliere migranten in de doelgroep voor vrijwillige terugkeer, grotendeels woonachtig in de grootstedelijke agglomeraties, is het besef gegroeid dat de **stedelijke overheden** actiever bij vrijwillige terugkeer moeten worden betrokken, zodat zij dit kunnen integreren in hun beleid ten aanzien van deze groep.
  Met financiering uit het Europees Terugkeerfonds zal een eerste pilootproject worden opgestart (een samenwerking tussen IOM en de Stad Gent).

- Het netwerk van **terugkeerconsulenten** is gecreëerd door Fedasil. Doelstelling is om als Agentschap dat verantwoordelijk is voor de opvang van asielzoekers te kunnen beschikken over een netwerk van experts dat het hele opvangnetwerk overspant.
  Dit netwerk bestaat uit de terugkeerconsulenten in de opvangcentra en twee (vanaf 2010 vier) terugkeerconsulenten die zich richten op de Lokale Opvanginitiatieven.

Lokale Opvanginitiatieven

Ongeveer 50% van de asielzoekers wordt opgevangen in Lokale Opvanginitiatieven (LOI's). Dit zijn kleinschalige opvangfaciliteiten die worden georganiseerd door de OCMWs en gefinancierd door Fedasil. In totaal zijn er ongeveer 500 Lokale Opvanginitiatieven, verspreid over het grondgebied die samen plaats bieden aan meer dan 7.000 asielzoekers. De omvang van deze LOI's varieert van enkele opvangplaatsen tot 100 plaatsen en meer.

Het is niet haalbaar om overal in dit netwerk eenzelfde niveau van terugkeerbegeleiding te bereiken. Anderzijds blijft het wel de opdracht van Fedasil om te verzekeren dat de begunstigden van de opvang, in centra zowel als in LOI's, in de best mogelijke omstandigheden toegang hebben tot het programma.

Dit wordt opgelost door het verzekeren van een ondersteuning in tweede lijn, uitgebouwd door 2 (met ingang van 2010 4) regionale terugkeerconsulenten. Zij hebben een dubbele opdracht: enerzijds het informeren van elk individueel LOI over het programma, anderzijds het verzekeren van een dienstverlening in tweede lijn, waarbij een LOI met elke vraag over terugkeer terecht kan bij de regionale consulent.

Deze verschillende informatienetwerken kunnen pas efficiënt functioneren als ze vanuit een centraal niveau voldoende worden aangestuurd.
Hiervoor is een specifieke capaciteit voorzien, zowel bij IOM (2 FTE 'communication officers') als bij Fedasil, en kan IOM jaarlijks beschikken over een budget om posters, flyers (vertaald in 26 talen) en brochures te ontwikkelen en te verspreiden.

D Terugkeerbegeleiding

Vrijwillige terugkeer bestaat uit het REAB-programma dat, uitgevoerd door IOM, voorziet in een omkaderde terugreis en het herintegratieprogramma dat, uitgevoerd door IOM en Caritas, voorziet in een beperkte materiële ondersteuning na de terugkeer.

Om de mogelijkheden die binnen deze programma's geboden worden maximaal te exploiteren, is een degelijk niveau van terugkeerbegeleiding (= het geheel van acties waarbij samen met de migrant de terugkeer wordt voorbereid) een absolute vereiste. Deze terugkeerbegeleiding wordt opgenomen door het netwerk van REAB-partners. Dit zeer divers netwerk bestaat uit organisaties die verspreid over het grondgebied migranten informeren over de mogelijkheid tot vrijwillige terugkeer, de opmaak van dossiers begeleiden en de eigenlijke aanvraag indienen bij IOM. Zij zijn als het ware de toegangspoort tot het programma.

Het gehele netwerk is onder te verdelen in een zestal categorieën:

1. De open opvangcentra (= de terugkeerbegeleiding gebeurt ter plaatse door opvangmedewerkers die terugkeer actief integreren in de begeleiding);
2. De regionale terugkeerconsulenten (= de terugkeerbegeleiding wordt ondersteund vanuit een tweede lijn);
3. De gesloten opvangcentra (=de residenten, in afwachting van een gedwongen terugkeer, worden gesensibiliseerd om voor het vrijwillig alternatief te kiezen).
4. NGOs/organisaties van nationale omvang (oa. Caritas die naast de hoofdzetel in Brussel beschikt over een aantal lokale afdelingen)
5. NGOs/organisaties met een beperkt geografisch bereik / een lokale verankering (bijvoorbeeld vzw BIK, gevestigd in Kuurne)
6. NGOs/organisaties met een beperkte doelgroep (bijvoorbeeld de vzw AER, uitsluitend gericht op de Russische gemeenschap).

Dit netwerk is één van de sterke punten van vrijwillige terugkeer in België. De integratie van vrijwillige terugkeer in het dienstenaanbod van zoveel verschillende organisaties maakt het programma tot iets herkenbaar en verzekert een breed, actief draagvlak. Bovendien blijft de toegang tot het programma laagdrempelig (migranten die wensen terug te keren, hoeven zich niet te richten tot een voor hun onbekende organisatie maar tot een hun reeds bekende sociale dienst).

Anderzijds blijkt het beheer van een dergelijk netwerk niet vanzelfsprekend:

- Naarmate het programma verder evolueert (en dus complexer wordt), wordt het moeilijker om doorheen dit divers netwerk een zelfde niveau van terugkeerbegeleiding te verzekeren.
- Naarmate het programma complexer wordt, wordt de terugkeerbegeleiding tevens tijdrovender. De financiering die voorzien is voor de REAB-partners (50 EUR per vertrokken persoon) compenseert vaak nauwelijks de werkelijke kosten;
- Een aantal REAB-partners heeft een dermate beperkte dossierlast dat er nauwelijks nuttige ervaring kan worden opgebouwd.

E Kostprijs van terugkeer

Voor vrijwillige terugkeer wordt elk jaar op de nationale begroting een budget van ongeveer 5.200.000 EUR voorzien. Deze middelen zijn bedoeld om de structurele componenten van het programma te financieren.

Op deze basis kan de gemiddelde kostprijs van een vrijwillige terugkeer worden bepaald. Een dergelijk oefening blijft tot op zekere hoogte relatief, vermits het resultaat kan verschillen naar gelang de methode die wordt gehanteerd. De bedragen die hieronder worden vermeld, hebben bijgevolg een indicatieve waarde.

Methode:
De gemiddelde bedragen die hieronder zijn weergegeven zijn berekend aan de hand van het totaal aantal teruggekeerde personen in 2008 en de effectief besteedde kosten gedurende dezelfde periode:

• Operationele kost van een terugkeer (= enkel de persoonsgebonden kost, incl. REAB-premie, zonder booking en handling): **720** Euro

• Kost inclusief operationele overhead (= booking en handling, transit assistance, vergoeding REAB-partners): **1.120** Euro

• Kost inclusief de volledige overhead (= communicatie en informatie, publicaties): **1.250** Euro

• Bijkomende kost van de herintegratiebijstand (= persoonsgebonden ondersteuning, vergoeding van de lokale herintegratiepartner, overhead): **+ 1.100** EUR.

F Resultaat van de programma's – houding ten opzichte van vrijwillige terugkeer

Er is onderzoek gedaan naar de houding van migranten ten opzichte van vrijwillige terugkeer. Deze onderzoeken zijn verschillend in doelstellingen, opzet en methodologie, maar de uiteindelijke bevindingen zijn vergelijkbaar:

- Een terugkeer naar het herkomstland is een optie die bij elke migrant voortdurend latent aanwezig is.
- De uiteindelijke beslissing om al dan niet terug te keren is het resultaat van een individuele overweging die gebaseerd is op een heleboel verschillende factoren (waaronder heimwee, perspectieven in het gastland, situatie in het herkomstland, ervaring van anderen, …).
- Het gastland kan slechts een beperkt aantal van deze factoren, waaronder de manier waarop vrijwillige terugkeer wordt aangebracht en de ondersteuning die eraan gekoppeld wordt, beïnvloeden.

Met andere woorden: de geboden ondersteuning (voor zover beperkt tot redelijke limieten) heeft slechts een beperkte impact op de beslissing om terug te keren. De voornaamste invloed is dat deze ondersteuning het eenvoudiger maakt om de beslissing te nemen, waardoor kan aangenomen worden dat de beslissing sneller zal genomen worden dan zonder ondersteuning.

De impact van vrijwillige terugkeer kan dus niet zonder meer kwantitatief worden uitgedrukt (absolute aantal personen dat terugkeert). Ook eerder kwalitatieve aspecten (de beslissing om terug te keren wordt sneller genomen en is duurzamer) moeten – hoewel zeer moeilijk meetbaar - in rekening worden genomen.

4.2 Motieven voor en obstakels met betrekking tot vrijwillige terugkeer

Vrijwillige terugkeer heeft een aantal duidelijke voordelen:

- Vrijwillige terugkeer maakt als alternatief, ondersteund migratieproject deel uit van een kwaliteitsvolle opvang en begeleiding van asielzoekers;
- Vrijwillige terugkeer is een nauwelijks gecontesteerde vorm van terugkeermigratie (dat blijkt uit het spontane draagvlak in het middenveld);
- Vrijwillige terugkeer versterkt indirect de maatschappelijke aanvaarding van gedwongen terugkeer in die mate dat het programma een geloofwaardig en haalbaar alternatief biedt.
- Vrijwillige terugkeer vergemakkelijkt de samenwerking met ambassades en consulaten inzake identificatie.
- Vrijwillige terugkeer is kostenefficiënter dan gedwongen terugkeer en relatief eenvoudig te implementeren.

Aan vrijwillige terugkeer zijn echter ook een aantal problematische aspecten verbonden:

- Hoewel ambassades en consulaten over het algemeen weinig bezwaren maken als iemand vrijwillig wenst terug te keren, blijft een snelle identificatie vaak een probleem.
- Het is moeilijk de precieze kwantitatieve impact van een programma op de terugkeermigratie te meten. Een programma voor vrijwillige terugkeer is in principe bedoeld voor personen die het grondgebied willen verlaten maar niet over voldoende middelen beschikken om dat zelf te bekostigen. Het is echter moeilijk om precies na te gaan in welke mate het programma wordt gebruikt door personen die ook zonder deze ondersteuning zouden terugkeren.

5. REINTEGRATIE EN DUURZAAMHEID VAN TERUGKEER

Het REAB- programma heeft een vrij stabiel bestaan gekend tussen 1984 en 2006.
In die periode hebben bijna 40.000 migranten er beroep op gedaan.

Iedereen die actief met terugkeer bezig was, in het bijzonder binnen de opvang van asielzoekers, constateerde echter dezelfde lacune in het programma.
Het beperkte aanbod van ondersteuning dat voorzien was in het REAB-programma bood geen antwoord op de vele hindernissen en problemen die een individuele terugkeer vaak in de weg stonden. Het probleemoplossend potentieel van het programma volstond niet om samen met de migrant oplossingen te zoeken voor deze problemen. In de feiten kwam het erop neer dat het REAB-programma enkel een antwoord bood voor personen die zelf alle hindernissen uit de weg konden ruimen en enkel ondersteuning nodig hadden voor de reis.

Als antwoord hierop werden in de periode 2002-2005 met middelen uit het Europees Vluchtelingenfonds een aantal pilootprojecten uitgevoerd waarin geprobeerd werd het REAB-programma te koppelen aan een bredere ondersteuning die erop gericht was de hindernissen die een terugkeer konden belemmeren uit de weg te ruimen.
Verschillende modellen zijn uitgetest: van een doorgedreven ondersteuning (voor en na vertrek) bij de opstart van micro-ondernemingen (IOM, CIRE[5] en VWV[6]) over een verhoogde premie (VWV – Rusland) naar het aanbieden van een beperkte maar zeer flexibele ondersteuning bij herintegratie via vaste lokale partners (Caritas).

Al deze pilootprojecten zijn halverwege 2006 samengevoegd in een structureel programma, complementair aan het REAB-programma.

De huidige modaliteiten van herintegratieondersteuning zijn als volgt samen te vatten:

- Materiële ondersteuning ter waarde van 700 EUR per persoon met een maximum van 1.750 EUR per huishouden. Kwetsbare groepen kunnen aanspraak maken op een bijkomende ondersteuning van 700 EUR per persoon.
- Er zijn geen specifieke toelatingscriteria. Iedereen die in aanmerking komt voor een vrijwillige terugkeer via het REAB-programma heeft ook toegang tot de bijkomende ondersteuning uit het herintegratieprogramma.
- De ondersteuning wordt niet rechtstreeks aan de migrant overgemaakt, maar via een herintegratiepartner (een organisatie die door de Belgische overheid wordt gecontracteerd om dit programma uit te voeren) overgemaakt aan een organisatie in het land van herkomst (een zogenaamde Lokale herintegratiepartner). De lokale herintegratiepartner bekijkt samen met de migrant op welke manier de ondersteuning het best kan worden besteed. De middelen moeten in principe binnen een termijn van 6 maanden worden besteed.
- Personen die terugkeren met herintegratieondersteuning worden door de lokale herintegratiepartners opgevolgd tot 12 maanden na terugkeer.
- De lokale herintegratiepartners worden vergoed met een forfaitaire onkostenvergoeding (‘service fee’) van 200 – 250 EUR per dossier, tenzij er met de herintegratiepartner in België een overeenkomst is die voorziet in een structurele financiering. Dit is onder meer het geval voor de Caritasafdelingen in Kosovo, Armenië, Oekraïne en Mongolië.

[5] Coordination et initiatives pour réfugiés et étrangers VZW (ASBL)
[6] Vluchtelingenwerk Vlaanderen

In een eerste fase (2006-2008) contracteerde de Belgische overheid 4 herintegratiepartners. Er was een duidelijk verschil tussen IOM en Caritas, die doorheen hun internationaal netwerk het programma wereldwijd konden implementeren, en VWV en CIRE die in een beperkt aantal landen van herkomst akkoorden afsloten met een aantal NGOs. Dit laatste model is eind 2008 verlaten.

In de periode 2006-2008 hebben bijna 2.000 personen gebruik gemaakt van de bijkomende ondersteuning.

De eerste fase van het programma (2006-2008) is ondertussen geëvalueerd. Dit is gebeurd aan de hand van de individuele rapportages (per dossier, tot 12 maanden na terugkeer), de activiteitenverslagen van de betrokken herintegratiepartners, een aantal monitoring- en evaluatiemissies in de landen van herkomst en een uitgebreide dialoog met alle betrokken actoren.

De conclusies van deze evaluatie zijn als volgt samen te vatten:

- De huidige modaliteiten zijn niet voldoende gedifferentieerd om in te spelen op de verschillende individuele situaties.
- De toegang tot de ondersteuning is onvoldoende gereglementeerd. Hierdoor ontstaat een dynamiek waarbij het REAB-programma wordt vervangen door het herintegratieprogramma, wat leidt tot een toename van de gemiddelde kostprijs zonder dat er een evenredige meerwaarde wordt gegenereerd.
  Om de beschikbare middelen zo doelgericht mogelijk aan te wenden, moet de ondersteuning worden verhoogd en tegelijkertijd selectiever toegekend.
- De invoering van ondersteuning bij herintegratie doet het risico ontstaan dat vrijwillige terugkeer een factor van instroommigratie wordt, zeker voor migratie binnen de EU. Om dit risico te beheersen, moet de doelgroepomschrijving strikt worden afgebakend.
- Om de beschikbare ondersteuning maximaal aan te wenden, is het belangrijk dat de terugkeerbegeleiding van een voldoende hoog niveau is.
- Om een duidelijk beeld te krijgen van het effect en de impact van al deze inspanningen, moet het huidige methodologisch apparaat (nog steeds gebaseerd op de eerste fase van EVF-projecten) verder worden ontwikkeld tot een door alle betrokken partijen gedeeld instrument aan de hand waarvan alle activiteiten worden opgevolgd, geanalyseerd en geëvalueerd.

De conclusies van deze evaluatie zijn vertaald naar de prioriteiten voor het nationale meerjarenplan van het Europees Terugkeerfonds.

6. CONCLUSIES

1. Een programma voor vrijwillige terugkeer is een essentiële component in de sociale ondersteuning van vreemdelingen. Het is een methode om elke migrant de kans te geven om op elk moment het migratieproject om te keren, zonder dat daarbij sprake is van dwang.

2. Om een programma voldoende geloofwaardigheid en draagvlak te geven bij de doelgroep en bij hun formele en informele vertegenwoordigers, moet het voorzien in een zeker niveau van ondersteuning bij herintegratie.

3. De impact van een programma voor vrijwillige terugkeer op de totale omvang van de terugkeermigratie is onduidelijk. Elke terugkeer is het resultaat van een individueel beslissingproces. In dit proces is de impact van factoren als individuele achtergrond en situatie in het herkomstland veel groter dan de impact van de geboden ondersteuning. De ondersteuning kan hoogstens hindernissen die een terugkeer beletten proberen uit de weg te ruimen, waardoor de beslissing om terug te keren gemakkelijker wordt en bijgevolg sneller kan genomen worden.

4. De structurele impact van een programma voor herintegratieondersteuning is dan ook vooral indirect en kwalitatief:
   i. Door een betere herintegratie zal de terugkeer duurzamer zijn en neemt de kans op remigratie af.
   ii. Vrijwillige terugkeer wordt geloofwaardiger voor de eerste lijn, die beschikt over een programma waarmee ze effectief bepaalde problemen kunnen oplossen.
   iii. Een programma dat een terugkeer haalbaar maakt, kan indirect leiden tot een grotere maatschappelijke aanvaarding van gedwongen terugkeer.

   De individuele impact van een herintegratieprogramma (het effect van de ondersteuning op de kwaliteit van een individuele terugkeer) is daarentegen wel rechtstreeks.

5. Een programma voor vrijwillige terugkeer is veel breder dan enkel het voorzien van ondersteuning. Deze ondersteuning moet gedragen worden door flankerende maatregelen die gericht zijn op het informeren van de doelgroepen en het verzekeren van een voldoende hoog niveau van terugkeerbegeleiding.

6. Er is nog geen universeel gedeelde methode aan de hand waarvan het effect en de impact van de programma's voor vrijwillige terugkeer kunnen worden opgevolgd en geëvalueerd. Gelet op het toenemende belang van het instrument voor vrijwillige terugkeer, zowel in het sociaal beleid als met betrekking tot het migratiebeleid, is het aangewezen een dergelijke methode uit te werken.

ANNEX: geraadpleegde bronnen

Primaire wetgeving

Programmawet 2002 – Oprichtingsbepalingen Fedasil

Wet betreffende de opvang van asielzoekers en bepaalde andere categorieën van vreemdelingen, januari 2007

Publieke overheidsdocumenten

Meerjarenplan Europees Vluchtelingenfonds, 2003-2007 en Meerjarenplan Europees Terugkeerfonds, 2008-2012

Jaaractieplan Europees Terugkeerfonds 2008
Jaaractieplan Europees Terugkeerfonds 2009

Omzendbrief aan de gemeentelijke overheden betreffende vrijwillige terugkeer, P. Dewael en C. Dupont (2007)

Interne documenten (Fedasil)

Rapport de fonctionnement du programme de réintégration, 2006-2008

Rapport de la table ronde 1 : retour volontaire et reintegration a partir des structures d'accueil, Fedasil, 26/06/2008

Rapport de la table ronde 2 : retour volontaire et reintegration en dehors des structures d'accueil, Fedasil, 11/09/2008

Evaluation restreinte de la mise en œuvre des conventions Vluchtelingenwerk Vlaanderen et CIRE (Document interne Fedasil, octobre 2007)

Publieke documenten

Jaarverslagen IOM 2004, 2005, 2006, 2007, 2008.

Jaarverslagen Fedasil 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007,2008

Belgian Contact Point of the European Migration Network, "Forced and Voluntary Return in Belgium", 2006.

FOBLETS M-C en VANBESELAERE N, "Asielzoekers en terugkeer: een kwalitatief en kwantitatief onderzoek", KUL, 2006.

Vluchtelingenwerk Vlaanderen en CIRE (Coördination et Initiatives pour et avec les réfugié et Etrangers), «Eindrapport Onderzoek Vrijwillige Terugkeer»,2005.

Websites

http://www.belgium.iom.int/
http://www.caritas-int.be/nl/hulp-aan-migranten/begeleide-vrijwillige-terugkeer.html
http://www.fedasil.be/nl/home/Vrijwilligeterugkeer